

Kavramlar

- Din
- Sanat
- İktisat
- Sosyal değişim

3. ÜNİTE

DİN VE HAYAT

Neler Öğreneceksiniz?

- İslam dininin aile kurumuna verdiği önemi,
- İslam'ın kültür, sanat ve düşünce üzerindeki etkilerini,
- İslam dininin çevre sorunlarına yaklaşımını ve çözüm önerilerini,
- İslam dini ve sosyal değişim arasındaki ilişkiyi,
- İslam'ın ekonomik hayatla ilgili ilkelerini,
- İslam'ın sosyal adalet ile ilgili ilkelerini,
- Âl-i İmrân suresinin 103-105. ayetlerindeki mesajlarını.

Ünitemize Hazırlanalım

1. Aile yapısı sağlam olmayan toplumlar hangi tehlikelerle karşı karşıyadır?
2. Tıp alanındaki gelişmeler karşısında İslam'ın genel tavrı nedir?
3. İslam'da sosyal adaleti sağlayan ibadetler sizce hangileridir?
4. Sizce çevre kirliğinin nedenleri nelerdir?
5. Geleneğimizde kız isteme merasimlerinde niçin "Allah'ın (c.c.) emri ve Peygamber'in kavliyle (sözüyle)" ifadesi kullanılır?

1. DİN VE AİLE

Bir toplumda köklü bir değişiklik meydana getirmek isterseniz nereden başlardınız?

Aile akrabalık ilişkileriyle birbirine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği toplumun en küçük yapı taşıdır. Aile, dünyaya gözlerini henüz açmış bir bireyin beslenmesi, sığınması ve korunması için bir liman ve dış dünyaya karşı en temel kalkandır. Bireye sosyal, kültürel, eğitsel ve dinî değerleri ilk aktaran ailedir.

İslam, aile kurumu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Hz. Peygamber ailenin kurulması ve korunması konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Kur'an'da pek çok ayette bu konuya yer verilmiştir. Bu ayetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: **"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir."**[1]

Görsel 3.1: Aile toplumun temelidir.

Toplumsal hayatın en temel birimi ve sosyal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihiyle yaşıt bir kurumdur. Bu kurumun kökeniyle ilgili farklı sosyolojik ve antropolojik açıklamalar bulunsa da Kur'an'a göre ilk insan yalnız bırakılmamış, Hz. Adem'in (a.s.) yanı sıra eşi de yaratılmıştır.[2] **"Ey Adem! Sen ve eşin cennette kalın..."**[3] buyuran Allah (c.c.) böylece, Hz. Adem'in (a.s.) eşiyle beraber bir aile oluşturduğuna da işaret etmektedir.

1 Rûm suresi, 21. ayet.
2 bk. Nisâ suresi, 1. ayet.
3 A'râf suresi, 19. ayet.

Yorumlayalım

Ailenin toplumsal değerleri aktarmadaki rolünü yorumlayınız.

....
....
....
....
....
....
....
....
....

Bir toplum sağlıklı ve sağlam yapılı ailelerden oluştuğu takdirde huzurlu olur. Dış tesirlere karşı güçlü olur. Bozulmadan varlığını sürdürür. Dinî, millî ve sosyal özelliklerin korunması geniş ölçüde ailenin ve neslin korunmasına bağlıdır.[4]

Psikoloji, eğitim ve sosyoloji bilim dallarında yapılan araştırmalardan aile ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır: Aile önemli bir sosyal kurum olarak yerini korumaktadır. İnsanın verimliliğini, mutluluğunu, ruh ve beden sağlığını koruması için aile vazgeçilmez bir kurumdur. Bu kadar önemli fonksiyonlara sahip olan bir kurumun korunması ve geliştirilmesi, toplumun ve devletin en önemli görevlerinden biri olmalıdır.[5]

İslam dininde evliliğin sınırlarını, şartlarını, kimler arasında olabileceğini, eşlere yüklenen görev ve sorumlulukları açıklayan hükümler bulunur.

İnsan mutlu olmak ister; mutluluğun yolu ise sevgi ve şefkatten geçer. Huzuru aile kurumunda bulur. **“... Onlar (hanımlarınız) sizin için birer elbise gibidir, siz de onlar için birer elbise gibisinizdir...”**[6] mealindeki ayet, aile ilişkisi içinde gerçekleşen sıcaklık, güven, huzur ve koruma fonksiyonlarına işaret ederek aileyi hem tasvir hem de teşvik etmiştir.[7]

Görsel 3.2: Aile nikâh bağıyla kurulur.

Kur’an-ı Kerim evlenmeyi tavsiye eder ve bu konuda Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurur: **“Sizden bekâr olanları, ..., evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler Allah kendi lütfu ile onları zenginleştirir. Allah, (lütfu) geniş olan ve (her şeyi) bilendir.**[8] Öyleyse aile kurmak, her şeyden önce Allah’ın (c.c.) emridir. Hz. Peygamber de; *“İçinizden gücü yetenler evlensin...”*[9] *ve “Nikâh benim sünnetimdir...”*[10] buyurarak evliliği teşvik etmiştir.

4 Süleyman Uludağ, İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti, s. 157.
5 Hayreddin Karaman, İslam’da Kadın ve Aile, s. 355.
6 Bakara suresi, 187. ayet.
7 Hayreddin Karaman, İslam’da Kadın ve Aile, s. 329.
8 Nûr suresi, 32. ayet.
9 Buhârî, Nikâh, 3.
10 İbn Mâce, Nikâh, 8.

Kur'an ve sünnette evlilik çağına gelen kişilerin evlenmesi teşvik edilirken diğer yandan evlilik dışı ilişkiler, **"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur."**[11] ayetiyle yasaklanmıştır. Bu ayetle Allah (c.c.) sadece zina yapılmasını yasaklamakla kalmamış, zinaya götüren yolları dahi yasaklamıştır.

Düşünelim-Konuşalım

Aile kurumunun güçlendirilmesi ve boşanmaların araştırılması amacıyla kurulan bir komisyonunda yer alsaydınız çözüm önerileriniz neler olurdu?

İslam, evliliği kolaylaştırmış, evliliğin duyurulmasını, düğün yapılmasını, ikramda bulunulmasını istemiş ve evlenip aile kurmak isteyenlere yardım edilmesini tavsiye etmiştir. Boşanmayı tamamen yasaklamamakla beraber maddi ve manevi yaptırımlara bağlayarak zorlaştırmıştır.[12]

İslam'da Aile İçi Sorumluluk ve Görevler

Örnek bir ailede gözlemlenebilecek olumlu davranışlar nelerdir?

Evliliğe adım atılırken verilecek kararlar; evlilik kurumunun devamlılığı, korunması ve aile bireylerinin mutluluğu açısından önemlidir. Bu sebeple Hz. Peygamber eş seçiminde insanların zenginlik, asalet, güzellik ve dindarlık gibi kriterleri göz önünde bulundurduklarını ifade ettikten sonra dindarlığın seçilmesini tavsiye etmiştir.[13]

Boşanma, evliliğin devamına imkân kalmadığı takdirde başvurulabilecek son seçenektir. Çünkü aile, İslam için çok değerli bir kurumdur. Ailenin korunması ve devamı temel amaçtır. Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber, "*Yüce Allah'ın en sevmediği helal, boşanmadır*."[14] buyurarak boşamanın istenmeyen bir durum olduğunu belirtmiştir.

Etkinlik Yapalım

"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine 'of!' bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle." (İsrâ suresi, 23. ayet.)

"… Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah'ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz …" (Nisâ suresi, 19. ayet.)

"Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."
(Nisâ suresi, 35. ayet.)

Yukarıda verilen ayetlerden hareketle aile içi iletişim, görev ve sorumluluklarla ilgili çıkarımlarda bulunarak düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

11 İsrâ suresi, 32. ayet.
12 Hayreddin Karaman, İslam'da Kadın ve Aile, s. 330.
13 bk. Buhârî, Nikâh, 16.
14 Ebû Dâvûd, Talak, 3.

Ailede her bireyin yerine getirmesi gereken birtakım görevleri vardır. Herkes görevinin bilincinde olmalı ve onu yerine getirmelidir. Öncelikle eşler birbirlerine iyi davranmalı, birbirlerinin haklarını gözetmelidir. Kur'an-ı Kerim'de eşlerin birbirleri üzerinde hakları olduğu şöyle ifade edilmiştir: **"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun**..."[15]

Eşlerin birbirlerine karşı iyi davranması çocuklar için de önemlidir. Çünkü çocuklar büyüklerini örnek alırlar. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de çocuklara öğretilecek herhangi bir şeyin önce anne ve baba tarafından uygulanması istenmiştir. Çocuklara örnek olunması ise şöyle öğütlenmiştir: **"Ailene namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol..."**[16]

Eşler ve diğer aile bireyleri birbirlerine sevgilerini sözleri ve davranışlarıyla belli ederler. Hz. Peygamber de aile içi iletişimi kuvvetlendirmek için sevgisini hem sözle hem de davranışla aktarmıştır. Hz. Peygamber torunları Hasan (r.a.) ve Hüseyin'e (r.a.) olan sevgisini "*Allah'ım ben bu ikisini seviyorum, sen de onları sev.*"[17] diyerek dile getirmiştir. Yine Hz. Muhammed (s.a.v.) ashabına, eşlerine ve çocuklarına karşı sevgilerini sözle iletmelerini tavsiye etmiştir.

Aile içinde sağlıklı bir iletişim için doğru davranışlarda bulunulması gereklidir. Kızı Hz. Fatıma (r.a) yanına geldiğinde Hz. Peygamberin ayağa kalkması, onu öpmesi ve kendi yerine oturtarak ona olan sevgisini göstermesi; Hz. Fatıma'nın da (r.a.) aynı şekilde babasına hürmet etmesi[18] sağlıklı bir iletişim için güzel bir örnektir. Aile içi iletişim sevgi, merhamet, müsamaha, fedakârlık, saygı, nezaket gibi ilkeler üzerine inşa edilir. Aynı zamanda aile bireylerinin birbirlerine karşı minnettarlık ve teşekkür cümleleri kurmaları iletişim açısından değerlidir.

Görsel 3.3: Aile sevgi ve şefkat yuvasıdır.

Anne ve babanın da çocuklarına karşı birtakım görevleri vardır. Anne ve babalar; ahlaki, insani ve dinî değerlerle çocuklarını donatmalı, onları sosyal hayata hazırlamalıdırlar. Ebeveynlerin görev ve sorumlulukları, çocuk henüz anne karnındayken başlar. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İnsan ölünce şu üç şeyden dolayı amel defteri kapanmaz: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat.*"[19]

Yorumlayalım

Nûr suresi 27, 58 ve 59. ayetlerini Kur'an-ı Kerim'den bularak aile içi iletişim bağlamında yorumlayınız.

15 Tahrim suresi, 6. ayet.
16 Tâhâ suresi, 132. ayet.
17 Tirmizî, Menâkıb, 30.
18 bk. Tirmizî, Menâkıb, 60.
19 Müslim, Vasiyyet, 14.

Helal yedirme, içirme, giydirme, barındırma, güzel bir ad koyma, iyi eğitim almasını sağlama, meslek edindirme, evlendirme, güzel ahlakı benimsetme vb. çocuğun anne baba üzerindeki haklarıdır. Hz. Peygamber konunun önemine dikkat çekmek için "*Hiçbir baba, evladına güzel terbiyeden daha üstün bir hediye vermemiştir*."[20] buyurmuştur.

İslam dini, ebeveynlerin görev ve sorumluluklarını belirlediği gibi; çocukların görevlerini de belirlemiştir. Çocuğun anne babasına iyi davranması, aile bireyleri ile iyi geçinmesi, ev işlerinde aile bireylerine yardımcı olması, onların kendisi için sağladığı maddi ve manevi imkânlara minnet duyması, eğitimiyle ilgili çaba sarf etmesi, aile içi problemlerde yapıcı rol üstlenmesi başlıca görevlerindendir.[21] Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **"Biz insana, anne babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır."**[22]

2. DİN, KÜLTÜR VE SANAT

"Estetik değerlere sahip eserler" denildiğinde aklınıza İslam medeniyetinden hangi örnekler gelmektedir?

Sanat, Arapçada kelime olarak "yapmak, etmek", "işinde mahir olmak" anlamlarına gelir. Terim olarak ise "maddî veya zihnî bir iş ve çabada izlenen düzenli ve özel yol, yöntem" diye tarif edilmiştir. İslam sanat eserleri İslam inanç ve hayat tarzlarının en somut göstergesidir.[23]

Medeniyet; bir milletin örf, âdet, dil, din vb. unsurlarının etkisiyle oluşmuş sanat, giyim kuşam, edebiyat, mimari, müzik vb. alanları içeren, toplumların yaşamına dair geniş bir yapıdır. Medeniyet, insanlığın maddi yönünü, kültür ise manevi yönünü temsil eder. Kültürün medeniyetle münasebeti ruhun bedenle olan münasebetine benzer. Kültür, dinî ve ahlaki eğitim ve öğretimin tesiri altında gelişen fikirler ve ideallerden oluşur.[24]

İslam, kendine özgü bir medeniyet inşa etmiştir. Bu medeniyetin inşasının temelinde Kur'an ve Hz. Peygamber yer almaktadır.

Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında İslam dünya üzerinde hızla yayılmıştır. Bunun sonucunda İslam farklı kültür ve milletlerle karşılaşmıştır. Bu süreçte İslam'ın temel prensibi; kendi inanç ve ibadet dünyasıyla çatışmayan gelenek ve göreneklere dokunmamak olmuştur. Çünkü İslam bunları zenginlik olarak görür.

Görsel 3.4: Tac Mahal, Hindistan.

İslam dini yayılış sürecinde pek çok kültürle karşılaşmıştır. İslam ulaştığı her coğrafyanın

20 Tirmizî, Birr, 33.
21 Mustafa Çağrıcı, Anahatlarıyla İslam Ahlakı, s. 216-229.
22 Lokmân suresi, 14. ayet.
23 Turan Koç, "Sanat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 36, s. 93.
24 Celal Kırca, Kur'an ve Fen Bilimleri, s. 99.

kültürünü etkilediği gibi o kültürlerden Müslümanlar da etkilenmiştir. Bunun sonucunda pek çok yeni sanat ve bilim dalı ortaya çıkmıştır. İslam medeniyeti ortaya çıkardığı eserlerle temel prensiplerini koruyarak Allah'ın (c.c.) varlık ve birliğini, yaratışının güzelliğini anlatmayı hedeflemiştir.

İslam sanatı tevhid ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre hayatın her yönünü bütünleştiren bir birlik anlayışı benimsenir. İslam, putperestliği ortadan kaldırmak için uzun yıllar mücadele ettiğinden putperestliğe dönüşe sebep olabilecek eserleri üretmemiştir. Bu sebeple daha çok soyut içeriklere yer verilmiştir.

İslam düşüncesi manevinin maddiye, dinî olanın dünyevi olana indirgenmesine izin vermez. Maddi ihtiyaçlar ile manevi değerleri birleştirmeyi hedeflemiştir.[25]

İslam sanatı dünyanın faniliğini, evrenin olumlu yönlerini ve **"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Ve 'Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateşin azabından koru.' derler."**[26] ayetinde ifade edilen yaratılışın anlam ve inceliklerini yansıtır.

Mimari

Mimari; insanların barınma, dinlenme, çalışma gibi gündelik ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yapıları inşa etmesiyle başlamıştır. Zamanla değişen ekonomik ve teknik koşullar mimari anlayışını da değiştirmiştir. Böylece mimari, sanatsal bakış açısıyla belli ölçü ve kurallara uygun olarak gelişmiştir. İnsanoğlu kültürüne, medeniyetine ve dinine ait özellikleri mimari yapılarına yansıtmıştır.

İslam'ın düşünce yapısı, İslam mimarisinin oluşmasında da rol oynamıştır. İslam'ın temelini oluşturan tevhid ilkesi, putperestliği yasaklamıştır.[27]

Görsel 3.5: Mescid-i Nebi, Medine.

25 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam Sanatı ve İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki, s. 113-120.
26 Âl-i İmrân suresi, 191. ayet.
27 Seyyid Hüseyin Nasr, İslam Sanatı ve İslam Düşüncesi Arasındaki İlişki, s. 114.

İslam'da "Eşyada asıl olan ibâhadır." ilkesi sanat, kültür ve edebiyat alanlarında da geçerlidir. Kur'an-ı Kerim ve sünnette haramlar açık bir şekilde bildirilmiştir. Bu iki kaynakta haram olmayan hususlar helaldir.

Görsel 3.6: Sultan Ahmet Camii, İstanbul.

İslam mimarisinin başlangıcı, Hz. Peygamber dönemine dayanır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince ilk eylem olarak Mescid-i Nebevi'yi inşa etmiştir. Mescit bundan sonra şehirde yaşanan hayatın merkezi hâline gelmiştir. Medine'de kenar semtler şehir ile bütünleştirilerek Mescid-i Nebevi'ye herkesin kolay ve güvenilir bir biçimde erişmesi sağlanmıştır. Mescitler aynı zamanda okul işlevi görmüştür. Hz. Peygamber hicretten sonra Medine'de öncelikle mescit ve okul inşa ettirmiştir.[28]

Görsel 3.7: Selimiye Camii, Edirne.

Mescid-i Nebi, Hz. Peygamber Dönemi'nde mabet, okul, diplomatik kabul ve görüşmelerin yapıldığı yer, hukuki, ticari ve sosyal meselelerin konuşulduğu ve görüşüldüğü önemli ve etkin bir merkez konumunda olmuştur.[29]

Hz. Muhammed (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderirken ona yaptığı ilk tavsiyelerden biri de orada önce bir mescit inşa etmesi olmuştur. O da bu tavsiyeye uyarak halen ayakta olan Taiz'de bir mescit inşa etmiştir. Mısır'da da Hz. Ömer'in (r.a.) emriyle Fustat şehrini kurarak bir cami yaptırmıştır.

Bilgi Kutusu

İslam Medeniyetinde Bazı Mimari Eserler

- Cami
- Medrese
- Dârüşşifa
- Dergâh, Tekke
- Han, Hamam
- Kervansaray
- Şadırvan, Köprü

Emeviler döneminin sembol eserleri camiler olmuş ve camilerin verdiği ruh fethedilen yerlere taşınmıştır. Örneğin Şam Emeviye ve Kudüs'teki Mescidi Aksa bunlardandır. Abbasiler döneminde bilhassa dine yeni giren Türkler için inşa edilen Samerra şehrindeki Ulu Camii aynı ruhun dışa vurumudur. Mısır'ın sembollerinden Ezher Üniversitesi de tamamen cami etrafında oluşmuş bir üniversitedir. Osmanlı'nın fethettiği beldelerde ilk iş olarak cami inşa

28 Sadettin Ökten, İslam Medeniyet Tasavvurunda Şehir, s. 10.
29 Bayram Ali Çetinkaya, İslam Medeniyetinin İşaretlerini Taşıyan Mekanlar, s. 7-9.

etmesi, onun mabet merkezli bir medeniyet anlayışını benimsediğini göstermektedir. [30]

Görsel 3.8: Süleymaniye Camii, İstanbul.

Karahanlılarla başlayan Türk-İslam mimarisi gerek kerpiçten gerekse tuğladan eserleriyle kendilerinden sonrakilere yol gösterici olmuştur. Türklerin kervansaray mimarisinde geliştirdikleri çeşitli teknikler de oldukça ilham vericidir. Selçuklular ve Beylikler döneminde büyük, görkemli kapı mimarileri ön plana çıkarken Osmanlıda görkemli kapıların yerini kubbe mimarisi almıştır. İslam mimarisinde kubbe, şekil olarak sonsuzdan birliğe yükselişi sembolize eder. Ayrıca camilerdeki minareler Osmanlıda uzun ve ince bir yapıya dönüşmüştür.[31]

Görsel 3.9: Mevlana Türbesi, Konya.

Osmanlıda cami, mescit, medrese, türbe, çeşme, han, hamam vb. tarzda yapılar oluşturulmuştur. Osmanlı mimarları denildiğinde akla ilk gelen kişi olan Mimar Sinan, bıraktığı muhteşem eserlerle görenleri hayrete düşürmektedir. Osmanlı mimarisinde kubbeler, özel teknikleriyle Mimar Sinan'la zirveye ulaşmıştır.

Bilgi Kutusu

Mimarbaşılık görevini kırk sekiz yaşında üstlenen Mimar Sinan mesleğinde kaydettiği aşamaları üç ayrı yapıyla somutlaştırarak tanımlar: "Çıraklık eserim" dediği Şehzade Camii, "kalfalık eserim" diye nitelendirdiği Süleymaniye Camii ve "ustalık eserim" dediği II. Selim adına Edirne'de inşa ettiği Edirne Selimiye Camii.

(Selçuk Mülayim, "Sinan", TDV İslam Ansiklopedisi, C 37, s. 225-226.)

Edebiyat

Edebiyat; bir milletin duygu, düşünce ve değerlerinin dil aracılığıyla aktarılmasını sağlayan sanattır. Kelime ve kavram olarak Türkçede Tanzimat'tan sonra kullanılmaya başlanmış ve bu tarihten sonra gittikçe yaygınlaşmıştır. Edebiyat hiçbir maddi malzemeye, alete, mekâna bağlı olmayan, düşünsel bir sanattır.[32]

Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmesinden ve İslam dininin Arabistan'ın her tarafına yayılmasından sonra Arap âleminde her konuda olduğu gibi edebiyat ve şiir alanında da bir nevi devrim meydana gelmiştir.[33] Şiirler inanç, ahlak, dürüstlük ve benzeri konularla ilgili olarak yazılmıştır.[34]

30 bk. Özcan Güngör, Mabetten Medeniyete, s. 14-15.
31 Suut Kemal Yetkin, İslam Sanat Tarihi, s. 63-69.
32 M. Orhan Okay, "Edebiyat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 395.
33 bk. Bakara suresi, 23. ayet; Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 69.
34 bk. Buhârî, Edeb, 90; Ebû Dâvûd, Edeb, 95; Tirmizî, Edeb, 69; İbn Mâce, Edeb, 41.

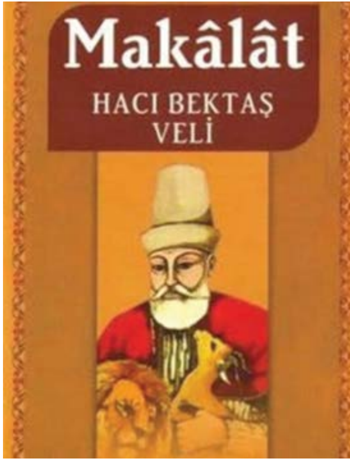
Etkinlik Yapalım

"Girdim ilim meclisine,
Eyledim kıldım talep,
Dediler ilim geride,
İlla edep illa edep"
(Yunus Emre)

Yukarıdaki beyit sizlere neleri çağrıştırmaktadır? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Karahanlılar dönemiyle (XI. yüzyıl) İslamiyet'in etkisi altına giren edebiyatımızda "Kutadgu Bilig" ve "Divan-ı Lügati't-Türk" ilk akla gelen iki eserdir. İslami Türk edebiyatının en eski örneği olan Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib tarafından manzum olarak Türkçe yazılmıştır. Eserde yazar dört temsili kişiyi konuşturmuş olup, eser bir siyasetname niteliğindedir. "Kutadgu Bilig" kutlu olma bilgisi, hükümranlık bilgisi anlamlarına gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un eseri olan Divan-ı Lügati't-Türk ise Abbasi halifesi Muktedi Billah'a takdim edilmiştir.

Karahanlılar dönemine ait diğer dinî-edebî eserler ise Edib Ahmed'in Atabetü'l-Hakayık, Ahmed Yesevi'nin Divan-ı Hikmet ve Rabguzi'nin Kısasu'l-Enbiya isimli eserleridir.[35]

Görsel 3.10:
Hacı Bektaşî Veli'nin Makâlât adlı eseri.

Atabetü'l-Hakayık'da İslam kültür ve medeniyetinin birinci kaynağı olan Kur'an ayetleri ile Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanılarak ortaya konulan ahlaki öğütler yer alır.

Divan-ı Hikmet XII. yüzyıldan günümüze kadar devam eden Yesevi kültürünün oluşması ve özellikleri hakkında bize bilgi veren bir eser hüviyetindedir. Eser Türkistan'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada büyük bir etkiye sahiptir.

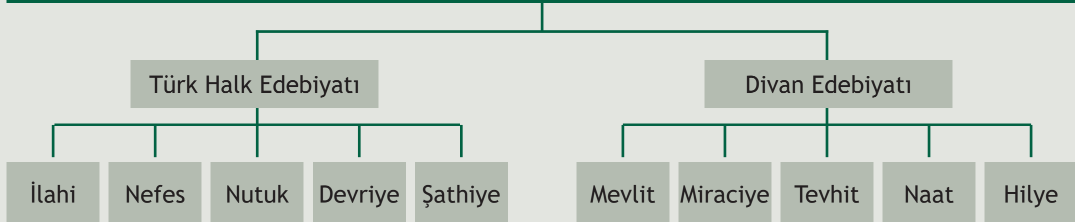
Hacı Bektaşı Veli XIII. yüzyılın Anadolu'sunda yaşamış, Velayetname ve Makâlât adlı eserleriyle tanınmış erenlerden biridir. Velayetname adlı eserde Hacı Bektaş'ın hayatı, menkıbe ve kerametleri anlatılır. Makâlât ise Hacı Bektaş'ın fikirlerini açıklayan ve onun şahsiyetini tanımamıza kaynaklık eden bir eserdir.[36]

Miladi XIII ve XIV. yüzyıllar, Anadolu'nun manevi açıdan kalkınma çağıdır. Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaşî Veli ve Hacı Bayram Veli gibi büyük âlimler Anadolu'da manevi kalkınmayı hızlandırmıştır.[37]

Bilgi Kutusu

İslam Etkisiyle Oluşan Edebiyat Ürünleri

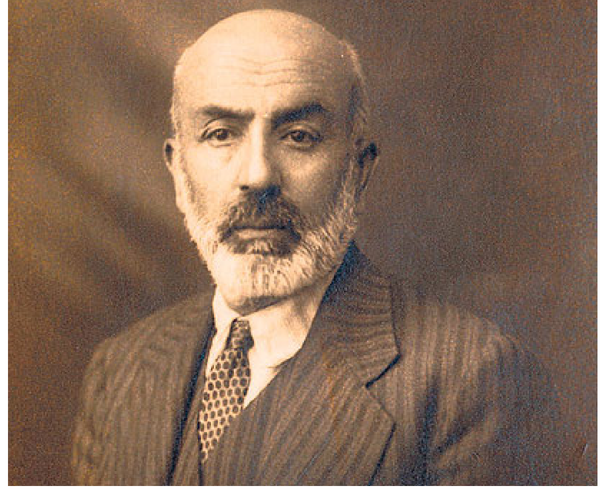
35 Nesimi Yazıcı, İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, s. 95, 96,102.
36 Mehmet Şeker, Süleyman Genç, Türk İslam Medeniyeti Tarihi, s. 231, 239, 243.
37 Musa K. Yılmaz, Yunus Emre, s. 13-16.

Yorumlayalım

"Sahabeden Câbir diyor ki: Ben Hz. Peygamber'in meclisinde yüzlerce kere bulundum. Arkadaşlarıyla mescitte otururlardı. Ashabı şiirler okur, cahiliye devrinden söz ederlerdi. O konuşulanları sessiz bir biçimde dinler, zaman zaman da onlarla birlikte gülümserdi." (Tirmizî, Edeb, 70.)

Yukarıda verilen hadise göre Hz. Peygamber'in edebiyata bakışını yorumlayınız.

Görsel 3.11: Mehmet Akif ERSOY (1873-1936).

Mevlana Celâleddîn-i Rûmî "Mesnevi"sinde; Yunus Emre şiir ve ilahilerinde Allah (c.c.) aşkını anlatmışlardır. Bu isimler tarafsızlık, uzlaştırıcılık, ve evrensel duyguları dile getirmeleri sebebiyle Türk edebiyatının bütün tarzlarını etkilemişlerdir.[38]

Osmanlıda da edebiyatta zirve isimler ortaya çıkmıştır. Divan şairi Fuzulî'nin, Hz. Peygamber'i metheden "Su Kasidesi" edebiyatımızda çok meşhurdur. Yakın dönemde de istiklal şairi Mehmet Akif Ersoy "Safahat" adlı eseriyle iz bırakmıştır.

Musiki

İslam toplumu, Hz. Peygamber döneminden itibaren musiki ile ilgilenmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'ın güzel sesle okunmasını teşvik etmiş ve ezanın güzel sesli kimseler tarafından okunmasını istemiştir. Ayrıca insanların düğün gibi zamanlarda da musiki eşliğinde ölçülü biçimde eğlenmelerine izin vermiştir.[39]

İslam dini, musikiyi yasaklayan bir tutuma sahip değildir. İslam'ın musikiye bakışı ve diğer sanatlardan beklentisi dinin öğretileriyle ters düşmemesidir. Musikinin Allah'tan (c.c.) uzaklaştırmayan, iyiye ve güzele yönlendiren bir yapıda olması İslam'ın aradığı temel kuraldır.[40]

Bilgi Kutusu

Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubad, Osman Gâzi'ye 1289'da beylik alâmeti olarak sancak ile beraber davul ve tuğ göndermişti. Bando, hükümdarlık alâmetlerinden sayılırdı. Sulh zamanında halkın maneviyatını ayakta tutmak; seferde ise askeri yüreklendirmek ve düşmanın moralini bozmak fonksiyonunu yerine getirirdi. Kaşgarlı Mahmut döneminde, Türkistan hükümdarları nezdinde kös, davul, zurna ve zil bulunan bir mızıka vardı. Osmanlılar zamanında mehter adı verilen mızıka takımı, sulhta saray, seferde otağ-ı hümayun (padişah çadırı) önünde nevbet vurur (konser verir); padişah da Selçuklu Sultanı'na hürmeten ayakta dinlerdi.

http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=472, (Erişim tarihi: 02.05.2018)

38 Mustafa K. Yılmaz, Yunus Emre'de Peygamber Sevgisi, s. 342-346.
39 bk. Buhârî, Îdeyn, 25; Müslim, Îdeyn, 17.
40 Mustafa Kılıç, İslam Kültür Tarihinde Musiki, s. 400-407.

Ders Dışı Etkinlik

Buhûrîzâde Mustafa Itrî'nin dinî musikiye katkısını araştırınız.

Musiki, tarihimizde çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılan bir yöntemdir. Doğadaki su, kuş gibi varlıkların seslerinden tedavi amacı ile faydalanılmıştır. Edirne ve Fatih Darüşşifasını bunlara örnek verebiliriz.[41]

İslam medeniyetinde musiki alanında ilk ciddi çalışmalar Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar tarafından yapılmıştır. Itrî ve Dede Efendi gibi bestekârlarımızın eserleri de musiki alanında önemli bir yere sahiptir.

Görsel 3.12: Mehter Takımı.

Hat

Hat sanatı Arap harflerinden doğarak İslam medeniyetinde müstakil ve olağanüstü bir konum kazanan güzel yazı (hüsnü hat) sanatıdır. Arapça "yazı, çizgi; çığır, yol" gibi manalara gelir.[42] Hat sanatçılarına da "hattat" denir.

Hüsnü hat sanatı Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapçayı güzel yazmayla ilgilidir. İslamiyet'in geniş bölgelere süratli bir şekilde yayılmasıyla, Kur'an-ı Kerim'in güzel bir şekilde yazılmasına ve muhafazasına ihtiyaç artmıştır. Kısa bir süre içerisinde şehirler büyümüş; camiler Kur'an ve hadislerin öğrenildiği birer mekân olmuştur.[43]

Görsel 3.13: "Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd suresi, 28. ayet.) Hat sanatı örneği.

Hz. Peygamber'e gelen Kur'an ayetlerini onun talimatına göre yazan vahiy kâtiplerinden günümüze kadar İslam dünyasında binlerce hattat yetişmiştir. Bu hattatların çalışmalarıyla 'Aklâm-ı Sitte' (Sülüs, Nesih, Muhakkak, Reyhani, Tevki, Rika) yazı usulü meydana çıkmıştır. Abbâsîlerin büyük hattatı Amasyalı Yakut el- Musta'sımî'den Osmanlı'nın meşhur hattatı Amasyalı Şeyh Hamdullah, Ahmet Şemseddin Karahisari, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Hafız Osman, Osmanlının son döneminde Mustafa Zühtî, Kadıasker Mustafa İzzet ve Türkiye Cumhuriyeti devri hattatı Hâmid Aytaç'a kadar binlerce hattat bu sanatı zirveye çıkarmışlardır.[44]

Ders Dışı Etkinlik

Hat sanatı örneklerinden oluşan bir sunum hazırlayınız.

41 Mehmet Şeker, Süleyman Genç, Türk İslam Medeniyeti, s. 422.
42 M.Uğur Derman, "Hat", TDV İslam Ansiklopedisi, C 16, s. 427.
43 İsa Selman, Hattat ve Tezhibci Nişaburlu Şah Mahmud, s. 330.
44 Cahid Baltacı, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 438.

Tezhib

Arapça "zeheb (altın)" kelimesinden gelen tezhib, altınla süslemek anlamına gelir. Bir çeşit süsleme sanatıdır. Ana malzeme olarak altın veya yaldız kullanıldığından bu isimle anılmaktadır. Tezhib alanının sanatçılarına "müzehhib" denir. Tezhip sanatı, hat sanatı ile birlikte kullanılarak estetik bir birliktelik sağlanmıştır.

Tezhip sanatı Orta Asya'da Uygur Türkleri'yle ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. Bu sanat Selçuklular'la İran üzerinden Anadolu'ya ulaşmış, milletimizin dinî hassasiyet ve saygısına bağlı olarak güzel örnekler vermiştir. Selçuklular Dönemi'nde Muhlis b. Abdullah el-Hindi, Osmanlılar Dönemi'nde Ali Üsküdarî, Ahmed Hazine, Abdullah Buhârî gibi müzehhibler yetişmiştir. Günümüzde Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'nde bu sanat eğitimi verilmektedir.[45]

Görsel 3.14: Tezhib sanatı örneği. (Tezhib: Emine Geçtan, Hat: Gürkan Pehlivan, Turan Sevgili, 21. yy)

Ebru

Türk süsleme sanatlarından biri olan ebrunun, mevcut verilere göre tarihi XV-XVI. yüzyıllara dayanmaktadır. Ebru, geleneksel süsleme sanatlarımızdandır. Ebru, elde hazırlanmış boyaların öd ve su ilavesiyle ayarlarının yapıldıktan sonra yoğunlaştırılmış su üzerine serpilip kâğıda transfer edilmesiyle oluşan bir sanattır.[46] Günümüzde ebru, kâğıt dışında da çeşitli malzemelerin süslemesinde kullanılmaktadır.

Görsel 3.15: Ebru sanatı örneği. (Büşra Sayı, 21. yy)

Görsel 3.16: Minyatür sanatı örneği. (Sema Onat, 21. yy)

Ders Dışı Etkinlik

Çevrenizde bulunan müzeleri ve resim sergilerini gezerek izlenimlerinizi sınıf panosunda görsel ve yazılı olarak sergileyiniz.

45 F. Çiçek Derman, "Tezhip", TDV İslam Ansiklopedisi, C 41, s. 65-67.
46 Hicabi Ülgen, Türk Ebru Tarihi'nde Ustalar ve Üslup Değişimi, s. 154.

Türk tarihinde pek çok ebru sanatçısı yetişmiştir. Hezarfen Edhem Efendi, Hatip Mehmet Efendi, Necmeddin Okyay ve Mustafa Düzgünman bunların başında gelir.

Minyatür

Minyatür, bir tür resim sanatıdır. Minyatür kelimesi sözlükte "yazma kitaplara yapılan küçük, renkli ve ince işlenmiş resim, nakış; bir şeyin küçük benzeri veya kopyası" gibi anlamlara gelir. Minyatür sanatının sanatçılarına "nakkaş", atölyelerine de "nakkaşhane" denilmektedir. İslam dünyasında resim denilince minyatür akla gelir.[47]

Bilgi Kutusu

Tarihte yetişmiş meşhur minyatür sanatçıları şunlardır:

Fatih Sultan Mehmet dönemi: Fatih'in resmini yapan nakkaş Sinan Bey.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi: Matrakçı Nasuh ve Nigari.

III. Murad devri: Nakkaş Osman, Lütfü Abdullah, Hasan Paşa.

III. Sultan Ahmet (Lale devri): Levni.

(Suut Kemal Yetkin, İslam Sanat Tarihi, s. 203-213.)

3. DİN VE ÇEVRE

Doğadaki dengenin insanlar tarafından bozulması ne gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır?

Çevre, belli bir yaşam ortamında canlıların yaşamı üzerinde etkili olan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünüdür. Diğer bir deyişle çevre; etkilediğimiz, etkilendiğimiz, biçimlediğimiz, iç dünyamızla yoğurduğumuz ve kendimizi gerçekleştirdiğimiz yerdir.

Uluslararası düzeyde çevrenin korunmasına kapsamlı olarak yaklaşan ilk kuruluş Birleşmiş Milletler örgütüdür. Birleşmiş Milletler, 5 Haziran gününü, Dünya Çevre Günü olarak ilan etmiş ve bu gün her yıl çeşitli etkinliklerle tüm ülkelerde kutlanmaktadır.

Her ne kadar insanlar, çevre sorunlarını yakın bir zamanda gündeme getirdilerse de İslam'da bu bilinç Kur'an'ın ilk inen ayetlerinde dile getirilmiştir. **"Elbiseni temiz tut ve kötü şeyleri terk et."**[48] ayetindeki 'Elbiseni temiz tut' emri, Hz. Peygamber'in maddi olarak elbisesini pisliklerden temiz tutması, manevi olarak da güzel ahlakla bağdaşmayan davranışlardan ve günahlardan nefsini arındırması anlamında yorumlanmıştır.[49]

Düşünelim-Konuşalım

"*Temizlik imandandır.*" **(Müslim, İman, 1.)**

Yukarıdaki hadiste hangi tür temizlik kastedilmiş olabilir?

Kur'an-ı Kerim'de yer ve göklerdeki bütün canlı ve cansız varlıkların belli bir ölçü ve dengeye göre yaratıldığı[50] belirtilmektedir. Ayrıca Allah (c.c.) Kur'an'da **"... Onun katında**

47 Mustafa Diğler, Osmanlı Minyatürüne Bir Bakış, s. 304-314.
48 Müddessir suresi, 4-5. ayetler.
49 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C 5, s. 494-495.
50 bk. Hicr suresi, 16-20. ayetler; Kamer suresi, 49. ayet.

her şey, ölçü iledir."[51] diye buyurarak modern dünyanın çevre literatürüne giren "ekolojik denge"ye on dört asır önce işaret etmiştir. Aynı zamanda Kur'an'da Yüce Allah (c.c.) evrenin yaratılışında herhangi bir ölçüsüzlük ve bozukluk bulunmadığını[52] bildirmekte ve insanı bu ölçü ve dengeyi koruması konusunda şöyle uyarmaktadır: **"Sakın dengeyi bozmayın."**[53]

Görsel 3.17: Evrende bir düzen vardır.

Düşünelim-Konuşalım

"İnsanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara tattırıyor." **(Rûm suresi, 41. ayet.)**

Yukarıdaki ayeti çevre sorunları açısından değerlendirerek çözüm önerilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Bir nimet hükmünde olan çevrenin insanın hizmetine sunulması şu ayetle ifade edilmiştir: **"O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullananlar için pek çok deliller vardır. Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır**."[54]

Çevre insana emanettir. İslam düşüncesine göre insan çevrenin asıl sahibi değildir, onu emanet olarak kullanmaktadır. Bu durumda, asıl sahibi olmadığımız şeyde çok büyük tasarruflarda bulunamayız. Çevreyle ve özellikle de çevremizdeki canlılarla ilişkimizde riayet etmemiz gereken en önemli erdemlerden biri merhamet erdemidir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, **"Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette hesaba çekileceksiniz."**[55] Hz. Peygamber de; "*Haksız olarak bir serçeyi öldürenden Yüce Allah kıyamet gününde hesap soracaktır.*"[56] buyurmuştur.

Görsel 3.18: *"Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhal onu diksin."* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 3, s. 184.)

51 Ra'd suresi, 8. ayet.
52 bk. Mülk suresi, 3. ayet.
53 Rahmân suresi, 8. ayet.
54 Nahl suresi, 12-13. ayetler.
55 Tekâsür suresi, 8. ayet.
56 Müslim, Sayd, 57.

Çevreye karşı merhametli olmak ve sevgi duymak da İslam'ın istediği üstün erdemlerdendir. Hz. Peygamber'in şu hadisleri bizlere çevreyle olan iletişimimizde rehberlik etmektedir: *"Siz yeryüzünde olanlara merhametli olunuz ki göktekiler de size merhametli olsunlar."*[57], *"Uhud öyle bir dağdır ki o bizi sever, biz de onu severiz."*[58].

Çevre sorunlarının pek çoğu israfla bağlantılıdır. Sorunların çözümü israftan kaçınmak ve tasarruf anlayışını sadece ekonomimiz açısından değil, çevre açısından da geliştirmektir. İslam israfı yererken[59] tasarrufu över ve teşvik eder.[60]

Hz. Peygamber, suyun tasarruflu kullanımı ve temiz tutulması hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bir hadisinde insanların sularını kirletmeyi lanet sebebi saymıştır.[61] Nehirde abdest alırken bile israf yapılmamasını öğütleyen Hz. Peygamber[62] ağaç diken kişiye sevap yazılacağını müjdelemiş böylece İslam'ın ormanları korumaya verdiği önemi göstermiştir.[63]

İslam'da çevre bilinci ve eğitimi konusundaki mesajlar genellikle ahlak temelli bazı prensiplere dayanır. Bu prensipler; denge, ölçü, adalet, emanet, sorumluluk ve tasarruftur.

4. DİN VE SOSYAL DEĞİŞİM

Toplumlardaki kültürel değişimlerin olumlu ve olumsuz yönleri sizce nelerdir?

Sosyal değişimin çağrıştırdığı kavramların başında "ilerleme", "gelişme", "bütünleşme" ve "çözülme" gelmektedir. "Değişme" değer yargısı taşımayan tarafsız bir kavram olmasına karşılık, diğer kavramlar değer yüklüdür. Gelişme kavramı daha çok değişmedeki olumlu farklılaşmayı ortaya koyar.[64]

Sosyal değişim, herhangi bir toplumun dinamik fonksiyonlarından biridir. Toplum bazen ileriye bazen de geriye doğru bir değişim içerisine girer. Toplumdaki değişim çok yönlü etki ve tepkilerin meydana getirdiği bir olaydır. Toplum canlı bir organ gibi kendini bu değişimlere karşı uyanık tutmak ve değişimin istikametini müspet bir yöne çevirmek durumundadır.

Sosyal değişme; tabii çevrenin özelliklerinin farklılaşması, biyolojik yapıya tesir eden unsurların çoğalması, teknik yeniliklerin artması ve kültür yapısının özelliği dolayısıyla meydana gelen değişikliklerle izah edilmektedir.

Görsel 3.19: Sosyal iletişim ve değişimin hızlı olduğu bir çağda yaşamaktayız.

57 Ebû Dâvûd, Edeb, 58; Tirmizî, Birr, 16.
58 Buhârî, Meğazî, 28; Müslim, Hacc, 503.
59 bk. A'râf suresi, 31. ayet.
60 bk. Furkân suresi, 67. ayet.
61 bk. Ebû Dâvûd, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 1, s. 299.
62 bk. İbn Mâce, İkâme, 193.
63 bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 415.
64 Adil Şahin, İslam ve Sosyal Değişme, s. 5-7.

Yorumlayalım

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslam'ı"

(Mehmet Akif Ersoy, Safahat, Asım, s. 418.)

Yukarıdaki beyitten hareketle, İslam'ın çağımıza göre yorumlanması nasıl olur? Açıklayınız.

Yerküremizde yaşayan her toplumun kutsalla ilişkili dinî inanç sistemi ya da sistemlerini bulundurduğu bilinmektedir. Bu yönüyle din, evrensel boyutlu ve içinde bulunduğu toplumun yapısı ile ilişkili bir olgudur. Din ve toplumsal yapı arasındaki etkileşim sosyolojik bir gerçekliktir.[65]

Sosyal değişim, maddi ve manevi dengeler ile fert ve cemiyet menfaatleri denk bir şekilde bir arada tutulduğu takdirde ideal bir şekilde gerçekleşebilir. Her türlü aşırılıktan uzak, dengeli toplum olma özelliği hem sosyolojinin ideal toplumlar için ön gördüğü bir gereklilik hem de Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın (c.c.) İslam toplumu için belirttiği bir vasıftır: **"Böylece insanlara şahid ve örnek olmanız için sizi orta (vasat) bir ümmet kıldık..."**[66]

Sosyal değişimler neticesinde toplumun aldığı yeni şekil, İslam'ın temel prensiplerine uygunluk arz ediyorsa tasvip edilir. Yaşanan değişimler Kur'an ve sünnetle ortaya konulan ve **zarurat-ı diniye** olarak ifade edilen dinin değişmeyen sabit ilkelerine aykırı olmamalıdır.

Müspet değişim hususunda peygamberler insanlık için en mükemmel örneklerdir. İnsanları fiilen ve zorlayarak değiştirmeye çalışmayan peygamberler, güzel yaşayışlarıyla toplumlara örnek olmuşlardır.

Yaşadığı toplumda daha önceki peygamberlerin getirmiş olduğu mesajların tahrife uğramış olanlarını ıslah eden Hz. Peygamber tahrife uğramamış olanlardan tevhid inancıyla bağdaşanları almakta bir sakınca görmemiştir. Bu şekilde toplumun olumlu yönde değişimine katkı sağlamıştır.[67]

Görsel 3.20: Kur'an-ı Kerim, insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkaran bir hidayet rehberidir.

Yorumlayalım

Temîm ed-Dârî, Şam'dan Medine'ye yağ kandilleri ve ip getirdi. Medine'ye vardığında cuma günüydü. Hizmetçilerinden Ebû'l-Berrâd, kandilleri iple astı, yağ koyarak fitil taktı. Güneş batınca da tutuşturdu. Allah'ın elçisi mescide gelince bir de baktı ki mescit apaydınlık. Bunu Temîm ed-Dârî'nin yaptığını öğrenince şöyle buyurdu: "Sen İslam'ı aydınlattın. Allah da seni dünyada ve ahirette nurlandırsın."

(İbn Mâce, Mesâcid, 9.)

Yukarıdaki olayı İslam'ın yeniliklere bakışı açısından nasıl yorumlarsınız?

65 Ahmet Faruk Sinanoğlu, Toplumsal Değişim ve Din, s. 17-24.
66 Bakara suresi, 143. ayet.
67 Ali Çelik, Sünnetin Aktüel Değeri, s. 98.

Ders Dışı Etkinlik

Organ nakli konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşlerini araştırarak sınıfta paylaşınız.

www.diyanet.gov.tr

Görsel 3.21: Din, toplumun değişiminde etkin bir role sahiptir.

Hz. Peygamber, karşılaşılan yeni durumlarda Kur'an ve sünnetten hareketle aklın kullanılmasını önermiştir. Allah Resulü, Muaz b. Cebel'e (r.a.) görevi esnasında karşılaştığı sorunları Kur'an ve sünnette bulamadığı zaman nasıl hareket edeceğini sorduğunda O, kendi reyiyle içtihat edeceğini söylemiş ve Peygamberimiz aldığı bu cevaptan memnun olmuştur.[68] Kur'an ve Sünnetle kesin olarak bilinen konular dinin esaslarını oluşturmaktadır. Her Müslümanın bilmesi ve kabul etmesi gereken hususlar dinin sabiteleridir. Dinin sabiteleri değişmez. İnanç ve ibadet hususlarında ictihat olmaz.

İslam'ın temel kaynağı Kur'an ve sahih hadisler dünyadaki olayların tümünü ele alsaydı kütüphaneler dolusu kutsal metinler oluşurdu. Bu durumda bunları ne yazmak ne de ezberlemek mümkün olurdu. Kur'an'da sosyal hayatla ilgili genel ilkeler verilmiştir. Bu genel ilkeler zaman ve çevre faktörlerine göre içtihat mekanizması kullanılarak yeni şartlara uyum sağlanmıştır.[69] İçtihat her zaman ve her yerde dinin hayat ile bağlantısını kuran ve pratiğe yansımasını sağlayan faaliyettir.

İslam kolaylık dinidir.[70] Bu özelliği sayesinde her zamana ve her mekâna hitap edebilmektedir. Kişiler bir takım ibadetleri yerine getirmekle yükümlü tutulurken hayatın gerçekleri göz ardı edilmemiş; her özel durum için alternatif sunularak dinin işlevselliği korunmuştur. Zaruri hâllerde İslam, hayatın kolaylaşması yönünde ruhsatlar vermiştir. Mesela suyun olmadığı yerde teyemmüm abdesti alınır.[71] Ayakların yıkanmasında zorluk olan durumlarda, mestler üzerine mesh ve yaralarda sargının üzerine mesh edilir. Zaruret durumlarında özel hükümler konulmuştur. Örneğin açlıktan ölmek üzere olan kişinin, başka imkânı yoksa aslen haram olan domuz etini ölmeyecek kadar yemesinde sakınca yoktur.[72]

Sosyal değişimin beraberinde getirdiği sorunlar çok boyutludur. Sorunların çözümünde konu ile ilgili uzmanların görüşleri alınarak İslam'ın çağımıza mesajları daha iyi sunulabilecektir.

Ders Dışı Etkinlik

Dinimiz, insanların zorda kaldığı ve sıkıntıya düştüğü durumlarda ruhsat denilen bazı kolaylaştırıcı hükümler koymuştur. Örneğin; abdest almak isteyen birinin su bulamaması veya suyu kullanma imkânının olmaması durumunda teyemmüm alabilmesine imkân tanınmıştır.

Siz de ilmihal kitaplarından yararlanarak yukarıdaki metne benzer örnekler bulunuz.

68 bk. Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.
69 Hayrettin Karaman, İslam Hukukunda İçtihat, s. 29.
70 bk. Bakara suresi, 185. ayet.
71 bk. Mâide suresi, 6. ayet.
72 bk. En'âm suresi, 145. ayet.

5. DİN VE EKONOMİ

“Çalışana emeğinin karşılığını alın teri kurumadan veriniz.” **(İbn Mâce, Ruhûn, 4.)**

Ekonomi, tarihsel süreçte, insanın eşyaya hâkim olmasıyla ve insanlar arası eşya değişiminin ortaya çıkmasıyla birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Ekonomi iktisatla eş anlamlı kullanılmaktadır ve sınırsız insan gereksinmelerinin karşılanmasında kıt kaynakların alternatif kullanımları karşısında karar verme ve seçim yapma yollarını inceleyen bir bilim dalıdır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan ekonomik hakların korunmasına İslam dininde büyük önem verilmiştir. Bunlar arasında mülk edinme, çalışma,[73] emeğinin karşılığını alma, miras gibi haklar vardır.[74]

Beslenme, giyinme ve barınma temel ihtiyaçlardır. İnsanın bunları çalışarak üretmesi gerekir. Bunları tabii bir hak ve görev olarak gören İslam dini çalışmayı ve üretmeyi teşvik etmiştir. Kur’an’da Yüce Allah şöyle buyurur: **“Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.”**[75], **“Doğrusu biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”**[76], **“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”**[77] Hz. Peygamber de: *“Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir.”*[78] buyurmuştur.

İslam dini; ticareti, alışverişten sağlanan kazancı helal kılmış, hatta alışveriş yapılmasını teşvik etmiştir. Yapılan iş ve çalışmaların meşru olması şartıyla her türlü kazancı serbest bırakmıştır. Fertler meşru yollardan kazanmak ve zekâtını vermek kaydıyla diledikleri kadar servet sahibi olabilirler. İslam, haksız kazanca karşıdır. Bu sebeple İslam başkasının malını gasp ve telef etmeyi, aldatmayı, yolsuzluk yapmayı, rüşvet almayı, tefecilik yapmayı ve faizi yasaklamıştır.[79]

Görsel 3.22: Mülk edinme hakkı İslam’ın getirmiş olduğu temel haklardandır.

Hz. Peygamber, gençliğinde ticaretle uğraşmış, işini dürüst yapmış, başkalarına haksızlık etmekten kaçınmıştır. Çevresindeki insanlara da böyle davranmalarını öğütlemiş, çalışanların haklarının korunmasını istemiştir. Hz. Peygamber, bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Ücretle bir kişiyi çalıştırıp da onun ücretini ödemeyen kimsenin kıyamet gününde düşmanıyım.”*[80]

Görsel 3.23: İslam dini, çalışanların haklarının korunmasını emreder.

73 bk. Necm suresi, 39. ayet.
74 bk. Bakara suresi, 180. ayet.
75 Nebe suresi, 10-11. ayetler.
76 A’râf suresi, 10. ayet.
77 Necm suresi, 39. ayet.
78 İbn Mâce, Ticâret, 1.
79 bk. Nisâ suresi, 160. ayet.
80 Buhârî, Büyû, 106.

Yorumlayalım

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:
Düşmanın maskarası; dostunun yüz karası!

(M. Akif ERSOY, Safahat, Seyfi Baba, s. 71.)

Yukarıdaki beyiti çalışmanın önemi açısından yorumlayınız.

Kur'an-ı Kerim'deki zekât, sadaka ve infak emirleri sosyal dengeyi sağlamaya yöneliktir. Ayrıca "**... o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir servet ve güç hâline gelmesin** ..."[81] ayeti ile de tekelleşmenin önüne geçilmiştir. İslam dini, insanların iktisadi güçlerini ellerinde tutup piyasaya sürmemelerini, böylece tekel hâline gelmelerini hoş görmemiş, böyle hareket edenleri cehennem azabı ile tehdit etmiştir.[82]

Görsel 3.24: *"Hiç kimse kendi el emeğiyle kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir."* (Buhârî, Büyû,15.)

Ekonomik haklar konusunda dinimizin ön gördüğü güzel uygulamalardan biri de ihtiyaç sahiplerinin korunup gözetilmesidir. Kur'an'da müminlerin vasıfları olarak zikredilen infak etmek ve israftan kaçınmak İslam iktisadının prensipleri arasında yer alır. Ayetlerde şöyle buyurulur: "**Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar**, **kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar**."[83] "**Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar**."[84]

İslam'da kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanların zaruri ihtiyaçlarının karşılanması teşvik edilmiştir. Devlet yöneticileri ise din ve ırk ayırımı yapmadan bunu bir sorumluluk olarak görmüşlerdir. Peygamberimiz *"Dul kadınların ve fakirlerin yardımına koşan Müslüman, Allah (c.c.) yolunda harp eden mücahit yahut gece namaz kılan, gündüz oruç tutan abid gibidir."*[85] buyurarak muhtaç durumda olanlara yardım etmeyi teşvik etmiştir.

6. DİN VE SOSYAL ADALET

Bir kişinin özgürlüğü, başkasının özgürlüğünün başladığı yerde biter.

İnsan sosyal bir varlıktır, yalnız başına yaşayamaz. Toplumun kopmaz bir parçası olarak bir takım iyi vasıflarla, güzel huy ve ahlakla donatılması gerekir. Şahsi menfaatlerini, kişisel çıkarlarını ön plana alanlar, bir bakıma topluma ters düşerler.

Kur'an-ı Kerim; ferdi, toplumun bir parçası olarak kabul etmiş ve toplumda sosyal adalet ve insan haklarının gerçekleşmesi

Görsel 3.25: Adalet, toplumları ayakta tutan temel ilkedir.

81 Haşr suresi, 7. ayet.
82 bk. Tevbe suresi, 34. ayet.
83 Bakara suresi, 3. ayet.
84 Furkân suresi, 67. ayet.
85 Buhârî, Nafakât, 1.

için her insana bu hususta uyması gereken bazı kurallar koymuştur. Haklar ve özgürlükler, insanların bir arada yaşayabilmeleri bakımından herkesin karşılıklı olarak gözetmesi gereken bir alandır. Hukuk, bu alanın kurallarını ifade eder.

İlkeler Çıkaralım

Peygamberimizin Veda Hutbesi'ni inceleyerek evrensel insan hakları ve sosyal adaletle ilgili ilkeler çıkarınız.

Özgürlük; insanın serbest olması, tercihte bulunup karar verebilmesi ve isteklerini gerçekleştirebilme imkânına sahip olması anlamına gelir. Ancak özgürlüğün sınırsızlık olarak algılanmaması gerekir. Hakların ve özgürlüklerin çerçevesini belirlemede en önemli sınır, sorumluluklar ve diğer insanların haklarına ve özgürlüklerine gösterilecek saygıdır.

İslam düşüncesine göre, zengin fakir, genç ihtiyar, güzel çirkin, engelli engelsiz, beyaz siyah her statü ve meslekteki insan eşittir. Dünyadaki makamlar, mevkiler geçici olup üstünlük sebebi değildir.[86] Hz. Peygamber de herkesin Hz. Adem'in (a.s.) çocukları olduğunu Hz. Adem'in (a.s.) de topraktan yaratıldığını ifade etmiştir.[87] Fakat ilim ve fazilet açısından insanlar arasında farklar vardır. Bu hususla ilgili olan bazı ayetlerin meali şöyledir: **"... Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..."**[88], **"... Allah sizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir."**[89] Hz. Peygamber de: *"Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza değil kalplerinize ve amellerinize bakar."*[90] buyurmuştur.

Görsel 3.26: İslam'da üstünlük güç esasına dayanmaz.

Düşünelim-Konuşalım

Bir gün Mekke'nin ileri gelenleri, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanında fakir insanların toplandıklarını görünce, O'nunla konuşmaya tenezzül etmemişler, "Bunlar kim oluyorlar ki biz gelip bunlarla beraber oturalım, bunların yanında seninle konuşalım? Biz geldiğimiz zaman, sen bunları yanından çıkar. O zaman gelip seninle konuşuruz" demişler. Hz. Muhammed (s.a.v.), bunların Müslüman olmalarını çok arzu ettiğinden dolayı bir ara bu teklife gönlü yatar gibi olmuş, onlar geldiği zaman, fakir Müslümanları yanından çıkarmayı düşünmüştür. Fakat insanlar arasında ayırımın yapılmasına, fakirlerin hor görülmelerine razı olmayan Yüce Allah, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) şu ayetle uyarmıştır: "Rabbinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları (o zayıf müminleri) kovma! (O kâfirler ister inansınlar ister inanmasınlar) Onların hesabından sana bir sorumluluk, senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur. Zira senin onları yanından kovman, zalimlerden yana olmana sebep olur."

(Hayreddin Karaman; Mustafa Çağrıcı; İbrahim Kafi Dönmez; Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 2, s. 409-410.)

Yukarıdaki metinden hareketle İslam'ın, "insan ayrımına karşı" bakışını yorumlayınız.

86 bk. İsrâ suresi, 21. ayet.
87 bk. Tirmizî, Menâkıb, 74.
88 Zümer suresi, 9. ayet.
89 Mücâdele suresi, 11. ayet.
90 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 2, s. 285.

Yaşama şartları bakımından, geçim ve kazanç yönünden de insanlar arasında farklılıklar vardır. İnsanların bu durumu Kur'an'ın bazı ayetlerinde şöyle belirtilmiştir:

"Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı..."[91], **"... Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini ötekine derecelerle üstün kıldık..."**[92]

Hz. Peygamber engellilere önem vermiş ve onları kamu alanında istihdam etmiştir. Hz. Peygamber, görme engelli olan ve hicretten önce Medine'de Kur'an öğreticisi olarak görev yapan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u, Mescid-i Nebevî'de müezzin olarak görevlendirmiştir. Ayrıca Veda Haccına gittiğinde onu Medine'de kendi yerine vekil bırakmıştır.[93]

Yaşama ve Sağlık Hakkı

Görsel 3.27: Sağlık hakkı temel haklardandır.

İslam dininde yaşama hakkı dokunulmaz kabul edilmiş ve bu durum Kur'an-ı Kerim'de **"... Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın..."**[94] ayetiyle açıklanmıştır. Yine bu çerçevede bir ayette **"... Kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir kimsenin yaşamasını sağlarsa bütün insanları yaşatmış gibi olur..."**[95] buyrulmuştur. Böylece bir insanın yaşamına son verilmesi büyük günahlardan sayılırken bir insanın yaşamasına vesile olmak da büyük bir erdem olarak görülmüştür. Hz. Peygamber de *"İki nimet vardır ki insanlardan çoğu bunların kıymetini bilmezler: Sağlık ve boş vakit."*[96] buyurmuştur.

Yaşama hakkı yanında, sağlık hakkı da en önemli haklardandır.[97] İslam, insanlardan ruh ve beden sağlığını muhafaza etmelerini, hastalandıklarında tedavi olmalarını istemiştir.[98] Örneğin akıl ve ruh sağlığına zarar vermesi sebebiyle alkol ve uyuşturucular haram kılınmış,[99] insanlara bu türden zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları tavsiye edilmiştir.

Yorumlayalım

"...Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın..."

(Bakara suresi, 195. ayet.)

Yukarıdaki ayeti yaşama ve sağlık hakkı açısından değerlendiriniz.

Eğitim Hakkı

Genel olarak eğitim; insanın bir plan ve hedefe göre yetiştirilmesi, ruh ve beden sağlığını koruyarak geliştirilmesi için yapılan bütün çalışmalardır.[100] Eğitim hakkı ise insanın olgun bir seviyeye gelebilmesi için kendini ve çevresini tanıma hakkı olarak tanımlayabiliriz.

91 Nahl suresi, 71. ayet.
92 Zuhruf suresi, 32. ayet.
93 Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Engellilere Karşı Bakış Açısının Tespiti", s. 49-53.
94 İsrâ suresi, 33. ayet.
95 Mâide suresi, 32. ayet.
96 Buhârî, Rikâk, 1.
97 bk. Mâide suresi, 32. ayet.
98 bk. İbn Mâce, Tıb, 1.
99 bk. Mâide suresi, 91. ayet.
100 Halis Ayhan, Eğitime Giriş, s. 14.

İslam dininde eğitim hem hak hem yükümlülüktür. İnsanın iyi bir birey olabilmesi için eğitim ve öğretime ihtiyacı vardır. Bu da ona ayrı bir yükümlülük getirir. Çünkü her bireyin topluma karşı iyi bir insan olmak gibi bir vazifesi vardır.

Eğitimli ve bilgili olmak dinimizde en çok değer verilen hususlardandır. Kur'an-ı Kerim'de ilme vurgu yapan ve öğrenmeye teşvik eden ayetler vardır.[101] Bilginin ve bilenlerin önemini ve değerini anlatan ayet-i kerimelerin birinde: **"… Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?…"**[102] buyrularak ilim tahsil etmenin önemi vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber Mekke Dönemi'nin ilk yıllarında Dârü'l-Erkam'ı bir eğitim merkezi olarak kullanmıştır. Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebî'nin yanına Suffe denilen okulu kurmuştur. Bu okuldaki öğrenci sayısı kimi zaman dört yüzü bulmuştur.[103]

Hz. Peygamber, sadece dinî ilimleri öğrenmeye teşvik etmekle kalmamış, ihtiyaç duyulan bütün ilimlerin de öğrenmesini istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber diplomatik ilişkileri daha sağlıklı yürütmek için Zeyd b. Sabit'i (r.a.) İbranice öğrenmeye teşvik etmiştir.[104]

Eğitimde cinsiyet ayrımına karşı olan İslam Peygamberi: *"İlim öğrenmek kadın erkek her Müslümana farzdır."*[105] buyurmuştur. Ayrıca Şifâ b. Abdullah'ı (r.a.) kadınlara okuma-yazma öğretmek için görevlendirmiştir.[106]

Yorumlayalım

"İlim öğrenmek, kadın erkek herkese farzdır."

(İbn Mâce, Mukaddime, 17.)

Bu hadisi eğitimde imkân ve fırsat eşitliği açısından yorumlayınız.

Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Düşünmek ve düşündüklerini söz, yazı, çizim, resim ve diğer yollarla ifade etmek insana mahsus en temel niteliklerdendir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran bu özelliğin baskı altına alınması ve engellenmesi insan haklarına aykırıdır.

Kur'an-ı Kerim'de **"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır..."**[107] ayetinde belirtildiği üzere insan, inanç konusunda serbest bırakılmıştır. Dinin haklar ve özgürlükler konusundaki yaklaşımı ve özellikle **"Dinde zorlama yoktur."** ifadesinin dinin genel bağlamından koparılarak sanki dinde hiçbir kural yokmuş gibi anlaşılması da doğru değildir. Çünkü hür iradesiyle karar veren ve tercihte bulunan kişiden dinî sorumluluklarını yerine getirmesini beklemek, zorlama olarak kabul edilemez.

Görsel 3.28: Düşünme ve düşündüğünü ifade etme temel insan haklarındandır.

101 bk. Enbiyâ suresi, 7. ayet; Mücâdele suresi, 11. ayet; Fâtır suresi, 28. ayet; Zümer suresi, 9. ayet.
102 Zümer suresi, 9. ayet.
103 İbrahim Sarıçam, Hz. Peygamber'in Çağımıza Mesajları, s. 57-58.
104 Ahmed b. Hanbel, Müsned, C 5, s. 182.
105 İbn Mâce, Mukaddime, 17.
106 Yüksel Salman, Etkili Bir Din Hizmeti Açısından Hz.Peygamberin Örnekliği, s. 57-59.
107 Bakara suresi, 256. ayet.

Bir toplumda temel hakların ve özgürlüklerin varlığından bahsedilebilmesi için orada insanların özgürce düşünebilmeleri gerekir. Düşüncelerin, başkalarının hakları çerçevesinde özgürce ifade edilebildiği, tartışılabildiği toplumlarda huzur ve barış ortamı hâkim olur.

Yorumlayalım

"Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?"

(Yûnus suresi, 99. ayet.)

Yukarıdaki ayeti inanç özgürlüğü açısından yorumlayınız.

İbadet Özgürlüğü

İnanç özgürlüğünü bir hak olarak tanımak doğal olarak ibadet hakkını ve kişinin inancı doğrultusunda ibadet edebilmesini beraberinde getirir. İslam dininde inanç özgürlüğü yanında ibadetleri yerine getirebilme özgürlüğü de tanınmış, bu ikisi birbirini tamamlayan unsurlar olarak görülmüştür.

İnsanlara inanç özgürlüğü tanımak demek o kişilerin inançlarına göre yaşayabilmeleri, ibadetlerini yerine getirebilmeleri, ibadethane açabilmeleri demektir. İbadet hakkı, inanç özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır.

Allah'a (c.c.) inanmanın doğal sonucu olan ibadet etmek Kur'an'da insanın bakış açısıyla şöyle ifade edilmiştir: **"Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Hâlbuki, hepiniz O'na döndürüleceksiniz. O'nu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim? ..."**[108]

Müslümanlar Hz. Peygamber döneminden itibaren diğer din mensuplarının ibadetlerini yapabilmesi için her türlü kolaylığı göstermişlerdir. Örneğin Necranlı Hristiyan bir heyet Peygamberimizle görüşmek için Medine'ye geldiğinde görüşme esnasında ibadet vakitleri girince Hz. Muhammed'den (s.a.v.) izin istemişler, Hz. Peygamber de onların mescitte ibadet etmelerine müsaade etmiştir.[109]

Düşünelim-Konuşalım

Hz. Peygamber'in Necranlı Hristiyanlarla yaptığı anlaşma İslam'ın inanç özgürlüğüne verdiği öneme güzel bir örnektir. "... Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere Allah'ın himayesi ve Resulullah Muhammed'in zimmeti, Necranlılar ve onlara bağlı etraftakiler üzerine bir haktır. Hiçbir piskopos kendi dinî vazife mahalli dışına, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilise dışına, hiçbir rahip içinde yaşadığı manastır dışında başka bir yere alınıp götürülmeyecektir..."

(Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, C 1, s. 622.)

Yukarıdaki metinden hareketle İslam'ın ibadet özgürlüğüne verdiği önemi yorumlayınız.

108 Yâsîn suresi, 21-22. ayetler.
109 M. Ali Kapar, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri, s. 242.

Özel Yaşamın Gizliliği Hakkı

Başkaları tarafından sürekli kamerayla kayıt altına alınıyor olsaydınız ne hissederdiniz?

Özel yaşamın gizliliği ve dokunulmazlığı, İslam dininde daha çok mahremiyet kelimesiyle ifade edilir. Özel yaşam alanı; kişinin başkalarıyla paylaşmak istemediği, başkaları tarafından bilinmesi, görülmesi veya görüntülenmesinden rahatsızlık duyduğu alan olarak tanımlanır.

Görsel 3.29: Özel yaşamın gizliliği, İslam'da temel haklardandır.

Her insanın kendine mahsus olan ve diğer insanlara açıp açmamaya kendisinin karar vereceği bir mahremiyet alanı vardır. Özel yaşamın gizliliğine dikkat edilmesi, herkesin en tabii haklarındandır. İnsanlar fıtratları gereği mahremiyet sınırlarına dikkat edilmesini isterler.

Mahremiyet sınırlarının ihlal edilmesi bireylerin yanı sıra toplumsal yapıda da güvensizliğe ve tedirginliğe sebep olur. Bu anlamda özel yaşamın korunmasına yönelik tedbirler de alınmıştır. Başkalarının gizli kalması gereken yönlerini araştırmak, evlere izinsiz girmek, sırları paylaşmak ve benzeri konularda getirilen yasaklar bu tedbirlerdendir.

Hz. Peygamber bir hadislerinde: *"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durması, iyi bir Müslüman olduğunu gösterir."*[110] şeklinde buyurmuştur.

Başkalarının evine izinsiz olarak girmek İslam'da bir mahremiyet ihlali olarak görülmüştür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de **"Ey iman edenler, başkasının evine izin almadan, seslenip selam vermeden girmeyiniz. Eğer düşünürseniz böyle hareket etmeniz sizin için hayırlıdır."**[111] buyrularak konut dokunulmazlığına ve özel hayata saygı gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Görsel 3.30: Kişilerin kusurlarını araştırmak hak ihlalidir.

110 İmam Mâlik, Muvatta, Hüsnü'l-Huluk,1.
111 Nûr suresi, 27. ayet.

7. KUR'AN'DAN MESAJLAR ÂL-İ İMRÂN SURESİ 103-105. AYETLER

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.

Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte bunlar için büyük bir azap vardır."[112]

Müfessirlere göre "Allah'ın ipi"nden maksat, Kur'an ve İslam'dır. "Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışmak" İslam dinine inanmayı, onu kabul etmeyi ve gereklerini yerine getirmeyi ifade eder. Hz. Peygamber Kur'an-ı Kerim'i, "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir." diye tarif etmiştir. Allah'a (c.c) karşı gereği gibi saygılı olmak ve Müslüman olarak ölebilmek için Allah'ın (c.c.) ipine toptan yapışarak tevhid inancında birleşmek, ayrılıktan uzak durmak ve hayatın sonuna kadar imanı korumak gerekir. [113]

İslam dini, inançta ve amelde birliğe büyük önem verir. Bunun içindir ki inanç alanında Allah'ın (c.c.) birliği ilkesini getirdiği gibi ibadet alanında da hac ve namaz gibi insanları bir araya toplayarak Müslümanların birliğini sağlayacak prensipler koymuş, ameli tedbirler almıştır.

Bilgi Kutusu

Sebeb-i nüzul (nüzul sebebi): Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik döneminde meydana gelen ve Kur'an-ı Kerim'in bir veya birkaç ayetinin yahut bir suresinin inmesine yol açan olayı, durumu veya ayet ve surelerin hangi ortam ve şartlarda, ne gibi nedenlerle indirildiğini bildiren ilim dalı. (MEB Dinî Terimler Sözlüğü, s. 77.)

Düşünelim-Konuşalım

"Nerede birlik, orada dirlik"

"Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar."

Yukarıdaki atasözlerini Âl-i İmrân suresinin 103. ayetine göre değerlendirerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Kur'an insanlar arasında düşünce ayrılıklarının bulunmasını, insanın yaratılış hikmetine ve özelliklerine bağlar. Makul çizgide kalması hâlinde bu ayrılıkların insanlar arasında rekabete, dolayısıyla toplumun ilerlemesine ve kalkınmasına yardımcı olacağı da açıktır. Ancak İslam, düşünce ayrılığının düşmanlığa dönüşmesini ve insanların kamplara ayrışmasını müsamaha ile karşılamaz.

Nitekim bu ayette Müslümanların birliği, Allah'ın (c.c.) bir nimeti olarak değerlendirilirken toplumsal barışı tehdit eden ve İslam'dan önce örnekleri çokça görülen çekişme hallerini her an içerisine düşüp yanabilecekleri ateşten bir çukurun kenarında bulunmaya benzetmiştir.

112 Âl-i İmrân suresi, 103-105. ayetler.
113 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 643-644.

Yorumlayalım

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

(Mehmet Akif Ersoy,
Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde, s.179.)

Yukarıda verilen beyti Âl-i Îmran suresi 103. ayeti dikkate alarak yorumlayınız.

"... O'nun (Allah'ın) nimeti sayesinde kardeş oldunuz..."[114] ayeti, İslam'ın insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlama konusunda ne derece kaynaştırıcı önemli bir unsur olduğunu, hatta din kardeşliğinin, dolayısıyla inanç ve dava birliğinin soy kardeşliğinden daha kuvvetli olduğunu gösterir. Zira soy, dil ve vatan birliğinin, aynı ırktan olan Araplar arasında meydana getiremediği barış, kardeşlik ve dayanışmayı İslam, bu millet arasında başardığı gibi farklı ırklar ve soylar arasında da başarmıştır. İslam tarihi bunun örnekleriyle doludur.[115]

Bilgi Kutusu

Emr-i bi'l-ma'rûf, "iyi olanı emretme, iyiliği ve güzelliği yaymaya çalışma", nehy-i ani'l-münker ise "kötülüğü yasaklama, kötülüğe karşı çıkma" anlamına gelir.

(Hayreddin Karaman; Mustafa Çağrıcı; İbrahim Kafi Dönmez; Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 645.)

Görsel 3.31: Toplum hayatında insanlar aynı gemide yolculuk eden kimselere benzer.

Toplu halde yaşayan insanlık, bu yaşayışın uyumlu olarak sürdürülebilmesi ve iyiliğin hâkim kılınabilmesi için birtakım kurallara uymakla yükümlüdür. İslam ahlakında başlıca toplumsal kurallar dinî buyruk ve yasaklarla zaman ve mekâna göre değişmezlik kazanmış, her birey, iyiliğin yaygınlaşması ve kötülüğün önlenmesine kendi ölçüsünde katkıda bulunmakla yükümlü kılınmıştır.

Hz. Peygamber'in şu sözü bu konuyla ilgili olarak normal şartlarda her Müslümana görev yüklemektedir: *"Bir kötülük (münker) gören kişi onu eliyle önlesin. Buna gücü yetmeyen diliyle karşı çıksın. Bunu da yapamayan (kötülüğe) kalben buğzetsin ki artık bu da imanın en zayıf derecesidir."*[116]

Hz. Peygamber toplumsal hayatı ve kişilerin sorumluluğunu şöyle bir benzetmeyle bizlere anlatmaktadır; *"Bir gemiyi paylaşan ve bir kısmı üstte bir kısmı altta bulunan insanları düşünün. Altta bulunanlar, su ihtiyaçlarını karşılamak için gemiyi delmek istediklerinde, üsttekiler buna mani olmazlarsa gemi batar ve hepsi birden boğulur; eğer engel olurlarsa hepsi de kurtulur."*[117]

114 Âl-i İmrân suresi, 103. ayet.
115 Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, Kur'an Yolu, C 1, s. 476-477.
116 Müslim, İman, 78; Tirmizî, Fiten, 11.
117 Buhârî, Şirket, 6.

Okuma Parçası

TOPLUMDA BİRLİK VE BERABERLİK

Hz. Mevlânâ'ya göre, toplumdaki birlik ve beraberliğin devamı için gerekli olan husus, toplum fertlerinin yardımlaşma ve dayanışma içinde olmasıdır. Çünkü birlikten ve yardımlaşmadan güç doğar. Dağınıklıktan ise zaaf oluşur. Hz. Mevlânâ bu konuyu Mesnevi'nin 6. cildinde kedi ve fareler örneğiyle şöyle anlatır:

"Binlerce fare ortada dolaşıp başkaldırsa kedi bu hâlden ne korkar ne de bir tehlike sezer. Onları teker teker yakalar yer, çünkü farelerde birlik ve dayanışma yoktur. Nasıl olur da fareler toplanıp hep birden kedinin karşısına çıkarlar? Onlarda öyle yürek (öyle bir topluluk ruhu) yoktur ki! Farenin gönlünde bir topluluk duygusu olsaydı, gayrete gelirdi de birkaç fare bir araya toplanırdı! Fareler bir araya toplanırlardı da birer fedai gibi göz açtırmadan kedinin üstüne atılırlardı. Birisi, kedinin gözüne pençe atar, onu körleştirirdi; öbürü, dişi ile kulağını ısırırdı! Bir başkası, keskin dişleri ile onun böğrünü delerdi! Böylece kedinin, birleşmiş fareler topluluğundan kurtulması mümkün olamazdı! Fakat farenin canında, toplum fikri, (birlik beraberlik düşüncesi) yoktur! Bu sebeple fare, kedinin sesini duyunca ödü kopar, canı bedeninden fırlar! İsterse farelerin sayısı yüz bin olsun; fare, kurnaz kedinin karşısında korkusundan cansız gibi durur, kalır. Allah, mülkün sahibidir; hikmetinden sual olunmaz! Aslana öyle bir güç verir ki tek başına olduğu halde, aslanlar topluluğunun kuvvetini kendinde hisseder de, yaban eşeği sürüsüne korkmadan saldırır. On çatallı boynuzları olan yüz binlerce yiğit geyik, aslanın saldırışı karşısında âdeta yok olur gider."

Hz. Mevlânâ bu örnekte toplumun sayıca çok olmasından ziyade, ülke meselelerinde birbirleriyle birlik ve dayanışma içinde olmalarının önemine işaret etmiştir.

Toplumun birlik, beraberlik ve huzur içinde yaşayabilmesi için gerekli olan diğer husus ise fertlerin birbirlerini anlamaya çalışmasıdır. Bazen toplumun birçok ferdi aslında aynı düşünce ve hedefte olmasına rağmen karşı tarafı iyi dinlemediği ya da ön yargılardan kurtulamadığı için diğer insanları anlayamaz ya da yanlış anlar. Bu problemin giderilmesi için insanların ön yargısız ve iyi niyetle birbirini dinlemesi gerekir.

Nitekim Hz. Mevlânâ, Mesnevi'ye "Dinle!" sözüyle başlamıştır. Bu eserin ikinci cildindeki "Üzüm yemek isteyen ama dil probleminden dolayı anlaşamayan ve kavga eden dört kişinin hikâyesi" bu konuya güzel bir örnektir:

"Bir adam dört kişiye bir miktar para verdi. 'Bu para ile işinize yarayanı alın!' dedi. Dört kişiden biri; 'Bu parayla engür alalım' dedi. Öbür arkadaşı Arap idi. 'Aksilik etme!'dedi. 'Ben engür istemem, ineb isterim.' Onlardan birisi Türk idi. 'Ben ineb istemem, üzüm isterim.' dedi. Rum olan bir başkası: 'Bırakın bu lafları! Bu para ile istafil alalım.' dedi. (İstafil Rumca, ineb Arapça, engür de Farsça üzüm demektir).

Derken dört kişi birbirleri ile çekişmeye, dövüşmeye başladılar. Çünkü adların anlamından haberleri yoktu. Onlar ahmaklıklarından, birbirlerine yumruk atıyorlardı. Çünkü bilgiden bomboş, bilgisizlikle dolu idiler. Orada çeşitli dil bilir, sır sahibi üstün bir er bulunsa idi onları uzlaştırır, barıştırırdı. Onlara derdi ki: "Ben bu para ile hepinizin istediğini alırım. Hiçbir art düşünceye kapılmadan, hile yoluna sapmadan gönlünüzü bana verirseniz bu paranız istediğiniz şeylerin hepsini yapar. Bu paranızla dördünüz de muradınıza erersiniz. Dört düşman uzlaşır, birleşir. Sizin her birinizin sözü ayrılık belirtir, savaş doğurur; fakat benim sözüm uzlaştırır, birleştirir."

Yazık ki; Türk, Rum ve Arap'ın kavgasından engür ve ineb şüphesi çözülemedi. Mana dillerini bilen bir Süleyman gelmedikçe bu ikilik ortadan kalkmaz.

Hz. Mevlânâ'nın asırlar önce toplumsal birlik ve beraberlik konusunda verdiği bu misaller, anlattığı hikâyeler ve nasihatler günümüz insanı için her zamankinden daha önemli hayat düsturlarıdır.

(Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, C 2, s. 283; C 6, s. 241-242.)

Ünitemizi Değerlendirelim

A) Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) buyurdu ki "Nikâh benim ...." (Müslim, Nikâh, 5.)
2. "Hiçbir baba çocuğuna ....tan daha üstün bir hediye vermemiştir." (Tirmizî, Birr, 33.)
3. Yusuf Has Hacib .... adlı eserinde sembolik dil kullanmıştır.
4. Levnî ve Nigarî adlı sanatçılar .... sanatında öne çıkan sanatçılardır.
5. İnsanların değerini bilmekte aldandığı iki nimet .... ve boş vakittir.

B) Aşağıdaki açık uçlu soruların cevaplarını boş bırakılan yerlere yazınız.

6. Neslin korunması ile ilgili İslamiyet'in öngördüğü tedbirler nelerdir?

7. İslam'ın ekonomik hayatla ilgili genel ilkeleri nelerdir? Belirtiniz.

C) Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları okuyunuz ve doğru seçeneği işaretleyiniz.

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle." (İsrâ suresi, 23. ayet.)

8. Verilen ayette aşağıdakilerden hangisi anlatılmamıştır?

A) Anne babaya karşı kullanılacak üslup
B) Anne babanın her dediğinin yapılması
C) Anne babaya iyi davranılması
D) Yalnızca Allah'a (c.c.) ibadet edilmesi
E) Anne babaya güzel söz söylenmesi

9. Aşağıdaki sanat eserlerinden hangisi Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde örgün yüksek öğrenim kurumu olarak kullanılmıştır?

A) Türbe B) Kümbet C) Cami D) Medrese E) Kervansaray

10. Aşağıda estetikle ilgili verilen bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) İslam'ın estetik algılayışının temelinde Allah'ın (c.c.) ve yarattıklarının güzelliği vardır.
B) Allah'a (c.c.) has olan güzellik, İslam eserlerinde amaçlanmaz.
C) İnsan eserlerindeki estetik, yaratılmışlardan ilham alır.
D) İnsandaki estetik duygusu doğuştan getirilen bir özelliktir.
E) Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi estetik açıdan da insanlara örnektir.

"Kur'an Mekke'de nazil oldu, Mısır'da güzel sesli hafızlar tarafından okundu, İstanbul'da yazıldı."

11. Yukarıda verilen ifadeyle toplumumuzun hangi sanatta başarılı olduğu anlatılmak istenmiştir?

A) Tezhip B) Minyatür C) Hüsnü Hat D) Ebru E) Çinicilik

"...Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşa, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin..."

(Nisâ suresi, 36. ayet.)

"Komşusu aç olup da karnını doyuran kimse, mümin değildir."

(Buhârî, Edebü'l-Müfred, 52.)

12. Yukarıdaki ayet ve hadiste verilmek istenen asıl mesaj nedir?

A) Ekonomik hayatı canlandırma
B) Toplumsal birlik ve dayanışma
C) Komşunun komşuya mirasçı olması
D) Öncelikli olanın ailenin geçimi olması
E) İnsanlarda zekât, sadaka alışkanlığı kazandırma

13. Türk edebiyatında mevlit nazım türünün ana teması aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ölüm B) Kardeşlik C) Sabır D) Ahiret E) Hz. Muhammed

14 ve 15. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Bir Yahudi cenazesi geçerken Hz. Peygamber, oturduğu yerden cenazeye hürmeten ayağa kalktı. Yanındakilerden biri onun bu tutumunu yadırgamış olmalı ki "Ya Resulallah! bu bir Yahudi cenazesidir." deyince Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: "*O insan değil midir?*" (Buhârî, Cenâiz, 50.)

14. Bu olayı "Yaratılanı severiz yaratandan ötürü" sözü ile nasıl açıklarsınız?

15. Yukarıdaki olayı İslam'ın diğer dinlere bakışı ve dünya barışı açısından değerlendiriniz.